УДК 76.03/09

О.Л. Улемнова

АЛАБУГАДА III БИЕННАЛЕ НӘТИҖӘЛӘРЕ

Статья посвящена такому важному фактору развития современного изобразительного искусства как проведение международных графических биеннале и триеннале, которые стали характерной чертой художественного процесса в Республике Татарстан. Автор даёт краткий обзор форумов, проводимых в Казани и Елабуге, и подробно анализирует произведения, представленные на итоговой выставке III Елабужской биеннале уникального рисунка (2021). Автор подчеркивает, что такие регулярные выставки-конкурсы через обмен творческим опытом, внутрироссийские и международные художественные контакты стимулируют профессиональный рост художников и являются новым инструментом пополнения музейных собраний.

Ключевые слова: выставка графики, академический рисунок, художественные эксперименты, рисовальные техники, жанры.

The article is devoted to such an important factor in the development of modern fine art as the holding of international graphic biennales and triennials which have become a characteristic feature of the artistic process in the Republic of Tatarstan. The author gives a brief overview of the forums held in Kazan and Elabug, and analyzes in detail the works presented at the final exhibition of the III Elabuga Biennale of Unique Drawings (2021). The author emphasizes that such regular exhibitions and competitions through the exchange of creative experience, domestic and international artistic contacts stimulate the professional growth of artists and are a new tool for replenishing museum collections.

Keywords: exhibition of graphics, academic drawing, artistic experiments, drawing techniques, genres.

Татарстанда даими рәвештә халыкара һәм бөтенроссия графика күргәзмәләре – биеннале (2 елга бер тапкыр уздырыла), триеннале (3 елга бер) оештыру хәзерге заман сәнгать процессының төп үзенчәлеген тәшкил итә. Алар континентларны һәм халыкларны берләштереп, мәдәни диалогка һәм үзара аңлашуга булыша, халыкара коммуникациянең мобиль чарасы, төрле төбәк һәм илләр рәссамнары өчен иҗади тәҗрибә һәм сәнгати идеяләр белән уртаклашу урыны булып тора. Басма графика форумнары үткәрү аеруча киң таралган, бу күп очракта әлеге сәнгать төренең тиражлап басылу кебек үзенчәлегенә бәйле, чөнки авторлар үз әсәрләрен һич икеләнмичә оештыручылар карамагына тапшыралар. Мәсәлән, 2011 елдан Татарстан Республикасы Дәүләт сынлы сәнгать музее Казан рәссамнарының рәсми булмаган иҗат берләшмәсе «Графком» белән берлектә «Җайдак» Казан халыкара басма графика биенналесын үткәрә. Анда Россиядә һәм чит илләрдә басма графиканың хәзерге торышы, үсешенең яңа тенденцияләре чагылыш таба. Хәзер ул Татарстанда графика үсешен

билгеләүче мөһим факторга әверелде [Улемнова, с. 155]. 2012 елдан Алабуга дәүләт тарих-архитектура һәм сәнгать музей-тыюлыгы Экслибрис триенналесын башта – бөтенроссия, ә 2015 елдан халыкара күләмдә уздыра [Паршикова, с. 162].

Мондый биеннале һәм триенналелар рәссамнарның һөнәри үсешенә көчле импульс бирә һәм Россия музейлары өчен музей тупланмаларын тулыландыруда яңа алым хезмәтен үти, чөнки күпчелек әсәрләр, сайлап алу конкурсы һәм йомгаклау күргәзмәсе узганнан соң, чараны оештырган музейлар фондында кала. Бу турыда ТР дәүләт сынлы сәнгать музее директоры Р.М. Нургалиева болай ди: «Казанская биеннале печатной графики стала важным фактором музейного развития, предоставив возможность начать формирование коллекций современной зарубежной и российской печатной графики» [2-я Казанская..., с. 4].

Оригиналь рәсем конкурслары аз үткәрелә, чөнки эксклюзив булулары белән алар авторларга бик кадерле. Россиядә: Строганов университеты (С.Г. Строганов исемендәге Мәскәү дәүләт сәнгать-сәнәгать университеты) оештырган Академик рәсем биенналесы, Архитектур рәсем халыкара биенналесы, «УРАЛ-ГРАФО» биеннале-фестивале, чит илләрнеке: Скопьеда (Төньяк Македония) Шәрык рәсем биенналесы (Osten Biennial of Drawing Skopje), Лондонда рәсем биенналесы (Drawing Biennial, Drawing Room, London), Риминидә рәсем биенналесы (Италия) (Biennale Disegno Rimini) һ.б.

2017 елдан Алабуга дәүләт тарих-архитектура һәм сәнгать музей-тыюлыгы да әлеге мәртәбәле институцияләргә кушылды һәм уникаль рәсем биенналесын үткәрә башлады. Ул рус реалистик рәсем мәктәбе традицияләрен һәм оригиналь графиканы үстерүдә заманча тенденцияләрне популярлаштыруга юнәлдерелгән [Положение III Елабужской...]. Биеннале түбәндәге тәртиптә үткәрелә: музей-тыюлык адресына җибәрелгән эшләр читтән торып конкурс уздыру юлы белән сайлап алына һәм катнашучыларның йомгаклау күргәзмәсе оештырыла. Шуннан соң һәр рәссам үзенең бер эшен Алабуга музей-тыюлыгы фондына тапшыра [шунда ук].

III Алабуга уникаль рәсем биенналесы конкурсы – 2021 елның 1 февраленнән 31 августына кадәр, ә йомгаклау күргәзмәсе – 2021 елның 15 октябреннән 2 декабренә кадәр Хәзерге заман этник сәнгать музеенда узды [III Елабужская...]. Биеннале идеясенең авторы, Алабуга дәүләт тарих-архитектура һәм сәнгать музей-тыюлыгы генераль директоры Г.Р. Руденко биенналенең төп бурычын иректе темага классик рәсемне хуплау, популярлаштыру һәм алга таба үстерү дип билгеләде. Аның сүзләренә караганда, «конкурс позволяет участникам в полной мере раскрыть свои возможности, показать все многообразие форм, техник, методов, школ и направлений, в которых проявляет себя современное графическое искусство» [III Елабужская..., с. 3].

Чыннан да, III Алабуга биенналесының конкурс комиссиясе тарафыннан сайлап алынган әсәрләргә (30 рәссамның 31 рәсеме) анализ

хәзерге заман оригиналь графикасын үстерүнең кайбер тенденцияләре белән танышырга мөмкинлек бирә. Аларда хәзерге чор өчен хас булган төрле төр һәм жанрлар, эш методлары һәм алымнары, стиль һәм юнәлешләр ачыла.

Рәссамнар натура буенча ясалган, фантазиягә нигезләнгән, этюд тибындагы, станоклы рәсемнәр тәкъдим иттеләр. Натурадан ясалган рәсемнәр рәссамның әйләнә-тирә чынбарлык белән турыдан-туры аралашуын, дөньяны танып белү, сәнгати төшенү процессын чагылдыра. Беренче турыдан-туры тәэсирләрне, тойгы һәм хисләрне теркәгән мондый рәсемнәр күбрәк яшь авторларныкы (35 яшькә кадәр), еш кына өстән-өстән генә ясалган булалар һәм башлыча пейзаж жанрына карыйлар. Аклы-каралы графикага якын кышкы мотивлар яшь рәссамнар арасында аеруча популяр булып чыкты. Екатерина Чикирева (Россия, Төмән шәһәре) «Буранлы кырлар» рәсемендә ритмнарга басым ясый. Ул аларны шәһәр читенең гадәти булмаган пейзажында тотып ала: анда хуҗалык корылмалары рәтләре артында кар каплаган басулар җәйрәп ята һәм офыкта караңгы урман күренә. Параллель штриховка ритмлылыкны ассызыклый, ә ак кәгазьгә капма-каршы куелган кап-кара төстәге күмер кышкы пейзажның контрастлыгын күрсәтә. Елизавета Нетреба (Россия, Екатеринбург шәһәре) Екатеринбургның киң билгеле күренешләреннән берсен – шәһәр яр буен сурәтләгән. Ул композицияне төрле күләм һәм фактураларны чагыштырып карауга нигезләнеп төзи – беренче пландагы рәшәткәләр агачларның, ап-ак боз каплаган елга тирәсендә урнашкан шәһәр биналары силуэтларының бердәм караңгы массасына кушылып китә. Константин Малеев (Россия, Юрьев-Польский шәһәре) Владимир шәһәрендәге түбәләрнең геометриясенә соклана, алар яңа яуган ак кар белән ассызыклана: түбә кыеклары зур булмаган чиркәү гөмбәзләре, ялангач агачларның үтә күренмәле ябалдашлары белән аралаша, офыкта яңа төзелеш силуэтлары белән тәмамлана. К. Малеев, аслык сыйфатында сары картоннан файдаланып, соус һәм акбур сылап ясалган тап һәм яссылык файдасына туры сызыктан баш тартып, матур эффектларга ирешә. Дарья Серова (Россия, Красноярск шәһәре) агач корылмаларның структурасы белән мавыга: ул аларны графит карандашның төрле – нечкә, юан, киң ягы белән ясалган сызыклары белән яза. Марина Демидованың да (Россия, Барнаул шәһәре) шундый ук мотивында җимерелү эстетикасы хөкем сөрә: ул йортларның һәм коймаларның реальлеген актив штрихлап аңлата, ә җимерелеп барган түбәләрнең һәм кыйшайган коймаларның диагональләре белән авыл йортларының тузуын ассызыклый.

Шунысы кызыклы, боларга охшаш сюжетларны өлкәнрәк буын рәссамнар ничек аңлата соң? Любовь Серованың (Россия, Чиләбе шәһәре) гап-гади мотивы – капка һәм шифер түбәле агач дивары галәмнең тирән эчтәлеккә ия символына әверелә. Предметлар дөньясын ул куе графит карандаш штрихлары аша, ә күкнең тирәнлеген һәм озынлыгын җиңел горизонталь сызыклар белән бирә. Дулкын сыман түбәдә яткан карның гаҗәеп аклыгы ап-ак кәгазь аша бирелгән. Ул күк

белән җирнең чиге буларак кабул ителә. Карның тиз эреп бетүчәнлеге, озакка бармавы бөтен реаль дөньяның вакытлы булуын гәүдәләндерә, ә дулкынлы чите тормыш процессларының цикллылыгы символы буларак кабул ителә. Кечкенә генә уем аша авыл йорты күренә. Бу – өстәмә мәгънәләр тудыра: киртә артында яшеренгән сер, аны ачу, шул чиксез киңлеккә үтеп керү, яңа дөньялар һәм аларның серләрен ачу теләге уяна. Елена Литвиненко (Россия, Стәрлетамак шәһәре) «Башкортстан киңлекләре» диптихында туган ягы ландшафтының ниндидер формуласын чыгара, урман массивлары һәм шәһәр кварталларының гармонияле аккордларын тудыра, табигый формаларны соң дәрәҗәдә турайта, түгәрәкләндерә, гомумиләштерә, аларны халык орнаменты белән ассоциацияләр тудырган декоратив композицияләргә әвереддерә.

Владимир Гончаровның (Россия, Воронеж шәһәре) карандаш белән ясалган «Туган йорт» рәсеме аеруча эмоциональлек белән сугарылган (3 нче премия). Анда сурәтнең материальлеге бакчаның һәм йортның үз структурасын ачыклаган һәм ассызыклаган формаларны билгеле бер дәрәҗәдә гомумиләштерү һәм геометрияләштерү белән үрелә. Рәссам әйтерсең лә балачак хатирәләрен тотрыклы һәм үзгәрешсез мемориаләргә әйләндерә. Кәгазьнең рельефлы булуы хисабына өслекнең куе итеп штрихланган өлешләренә фактуралылык, ә кәгазьгә декоративлык өстәлә.

Биенналеда станоклы рәсемнәр өстенлек итә. Алар төп фикернең тирәнлеге, сәнгати форманың төгәлләнгән булуы, автор манерасының индивидуальлеге белән аерылып тора. Рәсем сәнгатен өйрәнүче Б.А. Соловьева аларның нәрсә белдерүе турында болай ди: «определенное суждение о жизни, понимаемое как слитность переживания, осмысления и оценки, – точнее, как некая идея, рождаемая этой слитностью» [Соловьева, с. 33]. Рәссамнарның аеруча пейзаж белән мавыгулары очраклы түгел. Алар интерпретациясендә пейзажның төрле вариантлары барлыкка килә. Табигатьне кабул итү аша, алар күбесенчә туган як табигате тәэсирендә формалашкан үз шәхесләрен ачалар, дөньяга мөнәсәбәтләрен белдерәләр.

Күп кенә рәссамнар төсле графикага, төрле эффектларга тартылалар, ә аларны бай график инструментлар һәм материаллар ярдәмендә булдырырга мөмкин. Елена Йованчованың (Черногория Республикасы, Челуга шәһәре) кара кәгазьдә пастель белән эшләнгән «Зәйтүн агачы» көчле һәм шомлы образ тудыра: куәтле кәүсәле һәм күперенке яшел ябалдашлы зәйтүн агачы җирдә көч-хәл белән генә басып тора – аның карт тамырлары җир өстенә чыккан, сары туфрак һәм кан кебек кызыл күк борынгы Урта диңгез өстендә туган куркыныч тойгысын тагын да көчәйтә. Игорь Репников (Россия, Томск өлкәсе) «Перекат» (биеннале дипломы) композициясендә төсле карандаш сызыкларын бөтерү юлы белән тау токымнарының катлаулы геометриясен һәм геологиясен, елганың көчле агымын һәм шарлавыкларны тасвирлый, шул рәвешле Себер табигатенең чиксез матурлыгын һәм көчен гәүдәләндерә.

Натюрморт – биеннале рәссамнарының дөньяны өйрәнү һәм танып белү ысулларының тагын берсе. Алар бу очракта да төрле алымнарга мөрәҗәгать итәләр. Ирина Киришина (Россия, Сухой Лог шәһәре) сарымсак бәйләмнәрен карандаш белән классик манерада штрихлап ясаган. Рәсем соң дәрәҗәдә реалистик булуы белән аерылып тора. Рәссам гади әйберләрнең, крестьян хезмәтенең, гадәти кеше тормышының кыйммәтен раслый. Светлана Рябова (Россия, Свердловск өлкәсе) остаханәдәге иҗади атмосфераны бирүгә ирешә. Моның өчен ул рәссам-графикның эш коралларыннан һәм материалларыннан ясалган натюрмортны автопортрет (стенага эленгән көзгедә авторның йөзен күрәбез) белән тоташтыра. Рябовада ышанычлылык декоративлык белән яраша. Ә соңгысына ул квадрат эченә сыйган үзәктәш композиция һәм төрле штриховкаларга нигезләнгән график фактура ярдәмендә ирешә. Виктор Рассадкин (Россия, Владимир өлкәсе) безнең тарихи хәтеребезгә, гади генә предметлар җыелмасы – сөт чүлмәге, ипи катысы, бабаларыбызның дивардагы фотосурәтләре аша мөрәҗәгать итә. Ул шул рәвешле теләсә кайсы крестьян гаиләсенә хас булган яшәү рәвешен күрсәтә.

Натюрморт жанры рәссамнарны сәнгати формалар белән эксперимент ясау өчен уңайлы кыр буларак та җәлеп итә. Ольга Предеина (Россия, Свердловск өлкәсе) миңлегөлнең (бегония) нәфис чәчәкләр белән бизәлгән купшы яшел массасында күләм һәм фактуралар белән уйнау мөмкинлеге эзли, ә Екатерина Савочкина (Россия, Чиләбе) кыр чәчәкләре киңлегендә орнамент тууны күрә һәм үзенең рәсемен яссы декоратив композициягә әйләндерә. Юрий Бычков (Россия, Төмән шәһәре) «Ишек күгәне» әсәрендә (1 нче премия) үзенең чын мәгънәдә рәсем ясау остасы булуын күрсәтә, ул гади техник предметны виртуоз рәвештә яңартып кына калмый, ә янәшәдәге предметлар белән үзара тәэсир итешкән, үз эстетикасы булган, нәзакәтле график фактура белән тудырылган җан иясе итеп сурәтли.

Россия халыклары мәдәниятенең күптөрлелеген чагылдырган этник тема рәссамнарда шулай ук зур кызыксыну уята. Чулпан Билалова (Россия, Мәскәү шәһәре) «Илдар бабай» рәсемендә (биеннале дипломы) туган җирне бергәләп эшкәртүче төрле буын вәкилләре арасында тыгыз рухи бәйләнеш атмосферасы тудыра. Геннадий Петухов (Россия, Йошкар-Ола шәһәре) үзенең «Сакраль мелодия»сендә урманлы якта дулкын-дулкын булып таралган һәм бөтен тирә-юньне үзенең күптавышлы җырына кушылырга мәҗбүр иткән милли музыка рухын бирүгә ирешә. Музыкантларның чиктән тыш реалистик сурәте белән фон һәм агачларның (кайрылары мари костюмы чигешен дәвам иткән бизәккә әйләнгән) шартлы декоративлыгы синтезы әкияти халык бәйрәме атмосферасы тудыра.

Амыр Укачин (Россия, Горно-Алтайск) төрки мифологиядәге алиһә образын гәүдәләндерә. Ул моны милли сәнгать орнаментларына һәм православие иконасының композицион системасына таянып, хатын-кыз, кош образларын һәм борынгы пиктограммаларны бердәм

композициягә туплап гамәлгә ашыра («Курагай-Кан – кошлар патшасы»). Салават Гыйләҗетдинов (Россия, Уфа шәһәре) рәссам ихтыяры белән кәгазь буенча җиңел шуып йөргән графит карандашның үзлекләрен һәм мөмкинлекләрен күреп ләззәтләнә. Ул нинди генә эзләр калдырмый: кадерле образларны һәм хәтта башкорт даласында узган балачагы исләрен дә гәүдәләндергәндә, нечкә сызыклар, штрих һәм нокталар әле таралып китә, әле куерып җыела («Озын-озак балачак» сериясеннән – «Җәй исе», 2 нче премия). Ирина Кочурова-Жумабекова (Россия, Серов шәһәре) «Купальщицы» классик сюжетының Көнчыгыш вариантын тәкъдим итә: рәссам үзенең оялчан ай йөзле кызларын суга шундый итеп чумдырган ки, аларның башлары һәм кул чуклары гына күренеп тора, стильләштерелгән чәчәкләр һәм су өслеге буйлап таралучы боҗралар белән бизәлгән сулык матур келәмгә әйләнгән. Валерий Воробьев (Россия, Сергиев Посад шәһәре) рус темасын ачу өчен көтелмәгән чишелеш тапкан, аны техник алгарыш яссылыгына күчереп, рус космонавтикасының крестьян тамырларын, рус халкының беркатлылыгын юмор белән күрсәткән, әмма бу рус халкына космосны беренче булып үзләштерергә комачауламаган («Рус космосы», биеннале дипломы).

Биенналеда катнашкан рәссамнар арасында тарихи жанрга мөрәҗәгать итүчеләр күп түгел. Алар, дөньядагы катлаулы сәяси вазгыятьне истә тотып, илебез тарихындагы кискен борылыш моментларын сюжет итеп сайлаганнар. Тамара Романова (Россия, Санкт-Петербург шәһәре) «болгавыр заман» вакыйгаларына мөрәҗәгать итеп, А.С. Пушкинның «Борис Годунов» трагедиясеннән кенәзләр Шуйский һәм Воротынский диалогын күрсәтә һәм киләчәктә коточкыч вакыйгаларга китерәчәк үзгәрешләрнең шомлы атмосферасын җиткерергә омтыла. Глеб Соловьев (Россия, Уфа шәһәре) «Дошманнар якын» рәсемендә Урта гасырлардагы үзара ызгышып-талашып яшәгән һәм тышкы дошманнар белән каршылыкта булган Русь тарихыннан алынган типик күренешне сурәтли.

Биенналеда портрет жанры бик аз тәкъдим ителгән (бер рәсем белән – Сергей Мельник (Россия, Уфа шәһәре), «Мария портреты»), бу җәмгыятьтә аерым шәхес һәм аның уйлары, өметләре белән кызыксынуның кимүе турында уйлануларга этәрә. Бу аспектлар Рафаэль Сәйфуллинның (Финляндия, Киско шәһәре) «Сентябрь» рәсемендә (биеннале Гран-прие) үтә үзенчәлекле һәм кызыклы итеп ачыла. Ул рәссамның эчке дөньясын бирә алган гадәти булмаган композиция төзеп, төрле жанрларны – портрет, пейзаж һәм натюрмортны берләштергән. Рәсемдә кеше йөзе (анда авторның үз образын күрәбез) зур план белән бирелгән, аның чикләре чиста кәгазь бите өслегендә эреп юкка чыга, һәм үзенең формасы белән образ, фикер һәм хисләр бәйләме куелган ваза белән ассоциацияләнә: рәссамның яшәү тирәлеге – чыршылар һәм яфракларын коючы агачлар белән әйләндереп алынган агач йортлар сурәтләнгән гади фин пейзажы; эш кораллары – карандаш, пумала, останың тормышын алардан башка күз алдына да

китереп булмый; йөзе рамка белән капланган хатын-кыз портреты, ул – авторның тормыш юлында очраган барлык хатын-кызларның җыелма образы. Сәйфуллин тирән фәлсәфи эчтәлекле әсәр иҗат иткән, анда аның рәссамның язмышы, иҗатка илһамландыручы музалар, гомернең бик тиз узуы турындагы уйланулары чагылган. Композициянең барлык элементлары, үзара фантастик планда ярашсалар да, чынбарлыкка туры килә һәм гадәтилек кысаларыннан читкә чыккан аерым атмосфера тудыра. Тушь белән рәсем ясау техникасы рәссамга нәзакәтле график фактура тудырырга ярдәм иткән: бормалы-сырмалы җиңел каллиграфик сызыклар пумаланы җиңелчә генә тидереп ясалган үтә күренмәле гризайль формалар белән бергә объектив чынбарлык метафизикасына төшенергә булыша.

Алабуга биенналесына нәтиҗә ясап, шуны әйтергә мөмкин: хәзерге заман сәнгатендә рәсем белән кызыксыну яңадан күтәрелеш кичерә, рәссамнар аның мөстәкыйльлеген һәм үзкыйммәтен тирәнтен аңлыйлар, төрле идеяләрне, фикерләрне һәм хис-кичерешләрне, күңелнең иң нечкә тирбәлешләрен гәүдәләндерергә мөмкинлек бирә торган тәэсир итү чараларына бай булуын искәртәләр. Реалистик академик рәсемгә зур игътибар бирү – сынлы сәнгатьнең башка төрләре өчен дә уңышлы үсеш нигезе ул. Ә авангардчыл экспериментлар тәҗрибәсе «коры» мәктәп академизмын баета һәм акрынлап үзгәрергә мәҗбүр итә, классик алымнарның кыйммәтен һәм аларның хәзерге заман таләпләренә җавап бирә алырга сәләтле булуын күрсәтә.

Әдәбият

2-я Казанская международная биеннале печатной графики. Посвящается графическому коллективу «Всадник» / авт.-сост. кат. и авт. вст. ст.: О.Л. Улемнова и др. Казань: Заман, 2015. 152 с.: ил.

III Елабужская биеннале уникального рисунка: Каталог / сост. кат. Г.А. Подноскова, Р.Р. Идаева; авт. вст. ст. О.Л. Улемнова. Елабуга, 2022. 52 с.: ил.

Паршикова Е.А. Региональные особенности развития печатной графики Татарстана на современном этапе // Четвёртые Казанские искусствоведческие чтения. Искусство печатной графики: история и современность. Материалы Всерос. науч.-практ. конф. с междунар. участием. 19–20 ноября 2015 г. Казань: Заман, 2015. С. 162–164.

Положение III Елабужской биеннале уникального рисунка. Елабуга, 2021.

Соловьёва Б.А. Искусство рисунка. М.: Искусство, 1989. 255 с.: ил.

Улемнова О.Л. Казанская международная биеннале печатной графики: опыт организации, проблемы, перспективы // Четвертые Казанские искусствоведческие чтения. Искусство печатной графики: история и современность. Материалы Всерос. науч.-практ. конф. с междунар. участием. 19–20 ноября 2015 г. Казань: Заман, 2015. С. 151–155.

Улемнова Ольга Львовна,
сәнгать фәннәре кандидаты, ТР ФА Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институтының Сәнгать белеме үзәге әйдәп баручы фәнни хезмәткәре